

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 2 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδάτος Γιάννης
Πολύτροπος Πέτρος Σταυρούλα
Μπασιτέα Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Κατανόηση: Μία εναλλακτική «θεραπεία» για τον αυτισμό

Ρένα Σιούλα, Χρυσούλα Διαμαντή

doi: [10.12681/edusc.372](https://doi.org/10.12681/edusc.372)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σιούλα Ρ., & Διαμαντή Χ. (2016). Κατανόηση: Μία εναλλακτική «θεραπεία» για τον αυτισμό. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(2), 1295–1298. <https://doi.org/10.12681/edusc.372>

Κατανόηση: Μία εναλλακτική «θεραπεία» για τον αυτισμό

Ρένα Σιούλα

Απόφοιτος του Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας και του Τμήματος Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής-Ψυχολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
renaki1983@yahoo.gr

Χρυσούλα Διαμαντή

Απόφοιτος του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών
του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
cristydiamond_1992@yahoo.gr

Περίληψη

Αυτισμός είναι μία διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή, η οποία ορίζεται από διαταραγμένη ανάπτυξη που εκδηλώνεται σε τρεις ταυτόχρονα περιοχές: 1. κοινωνική συναλλαγή 2. επικοινωνία 3. επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά (American Psychiatric Association). Το πρόγραμμα TEACCH, συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις, η χρήση PECS, είναι ορισμένοι από τους επικρατέστερους τρόπους προσέγγισης των παιδιών με αυτισμό και στοχεύουν στην ανάδειξη των δυνατοτήτων τους και όχι στην «ανάρρωση» από τη διαταραχή. Παράλληλα, με αυτούς, ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να είναι ενημερωμένος για τις τεχνικές διδασκαλίας που αποδίδουν πιο αποτελεσματικά στα παιδιά με αυτισμό, όπως είναι η ενθάρρυνση των ομαδικών παιχνιδιών, η οργάνωση της μαθησιακής διαδικασίας με συγκεκριμένο τρόπο και η αποφυγή μεταφορικού λόγου. Σε κάθε περίπτωση, κάθε παιδί είναι μοναδικό και ως τέτοιο θα πρέπει να αντιμετωπίζεται από τον εκπαιδευτικό.

Abstract

Autism is a pervasive developmental disorder which is defined by impaired development that refers simultaneously to three areas: 1. social interaction 2. communication 3. repetitive behavior (American Psychiatric Association). Some of the prevalent approaches for children with autism are the TEACCH program behavioral approaches, the use of PECS all of which focus on improving their capabilities and not on the 'recovery' by the disorder. In parallel with these, the teacher needs to be aware of teaching techniques that are more effective in children with autism, such as encouraging of group games, organizing the learning process in a specific way and avoiding conveying speech. In any case, every child is unique and teachers should work in this direction.

Εισαγωγή

Το φάσμα του αυτισμού, έχει απασχολήσει κατά καιρούς πολλούς ερευνητές καθώς αποτελεί μία πρόκληση για αυτούς, λόγω της ποικιλομορφίας που παρουσιάζει από άτομο σε άτομο. Αυτισμός είναι μία διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή, η οποία ορίζεται από διαταραγμένη ανάπτυξη που εκδηλώνεται σε τρεις ταυτόχρονα περιοχές: 1. κοινωνική συναλλαγή 2. επικοινωνία 3. επαναλαμβανόμενη συμπεριφορά (American Psychiatric Association). Το φάσμα του αυτισμού αναφέρεται συχνά και ως «Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές», καθώς με αυτό τον τρόπο προσδιορίζονται καλύτερα οι διαφορετικές μορφές του αυτισμού. Ο όρος αυτισμός προέρχεται από τη λέξη εαυτός και χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον Kanner το 1943. Εμφανίζεται συνήθως πριν το τρίτο έτος και είναι 4 έως 5 φορές πιο συχνός στα αγόρια από ότι στα κορίτσια. Ωστόσο, στα τελευταία εμφανίζονται σοβαρότερες μορφές διαταραχής.

Τα περισσότερα παιδιά με αυτισμό εμφανίζουν και νοητική υστέρηση (70%), ενώ επιληπτικές κρίσεις εμφανίζουν κυρίως στην εφηβεία (20-30%) (Howlin, P. 1999). Συννοσηρότητα μπορεί να υπάρχει και με τη Διαταραχή ελλειμματικής προσοχής. Ο αυτισμός αποδίδεται σε διάφορους παράγοντες, χωρίς ωστόσο να υπάρχει απόδειξη για την ισχύ ενός συγκεκριμένου. Αν και η αιτιολογία για τον αυτισμό δεν έχει προσδιοριστεί πλήρως, έρευνες αποδεικνύουν ότι υπάρχει μία σχέση με την εγκεφαλική λειτουργία, η οποία πιθανόν να επηρεάζεται από γενετικούς παράγοντες-γονίδια. Για να εκδηλωθεί ο αυτισμός, αυτά τα γονίδια θα πρέπει να «ενεργοποιηθούν» από κάποιον περιβαλλοντικό παράγοντα, ο οποίος όμως δεν είναι σαφής (Lennard-Brown, 2004). Καθοριστικής σημασίας για τον αυτισμό, είναι η θεωρία του νου, η οποία εστιάζει στην δυνατότητα του ατόμου να αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα και τις σκέψεις του άλλου. Ο αυτισμός δεν θεραπεύεται, δεν έχει αποδειχτεί η χρησιμότητα της θεραπείας με φάρμακα και δεν είναι δυνατό να γίνει τουλάχιστον μέχρι σήμερα-προγενετικός έλεγχος.

Κατηγορίες Διάχυτων Αναπτυξιακών Διαταραχών

Σύμφωνα με το ICD-10 και το DSM-IV στις διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές περιλαμβάνονται οι εξής:

- Αυτιστική Διαταραχή, Αυτισμός παιδικής ηλικίας
- Σύνδρομο Rett
- Διαταραχή Asperger
- Αποδιοργανωτική διαταραχή της παιδικής ηλικίας
- Άτυπος αυτισμός
- Διαταραχή Υπερδραστηριότητας συνδεδεμένη με νοητική καθυστέρηση και στερεότυπες κινήσεις
- Διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή, μη προσδιοριζόμενη αλλιώς
  - Άλλες διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές

Σύμφωνα με τη Wing (2000) ο αυτισμός σχετίζεται και με το Σύνδρομο του Εύθραστου X, το Σύνδρομο Landau-Kleffner, το Σύνδρομο Williams και το Σύνδρομο Tourette.

Διαγνωστικά κριτήρια-τομείς

Τα κριτήρια για τη διάγνωση του αυτισμού εντάσσονται σε τρεις τομείς (σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του DSM-IV, 1994) και το παιδί πρέπει να έχει συνολικά έξι ή περισσότερα συμπτώματα.

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τη χρήση μη λεκτικών συμπεριφορών, την αδυναμία ανάπτυξης σχέσεων με συνομηλίκους, την απροθυμία για συμμετοχή σε κοινά ενδιαφέροντα και την έλλειψη κοινωνικής ή συναισθηματικής αμοιβαιότητας. Τα παραπάνω σχετίζονται με ποιοτική έκπτωση στην κοινωνική συναλλαγή και πρέπει να εκδηλώνονται τουλάχιστον δύο από αυτά.

Στη δεύτερη κατηγορία, αναφέρεται η καθυστέρηση ή η ελλειμματική ανάπτυξη της ομιλίας, αδυναμία συμμετοχής σε συζήτηση, στερεότυπη γλωσσική χρήση και έλλειψη φαντασίας αντίστοιχης του αναπτυξιακού επιπέδου του παιδιού. Τα παραπάνω συνδέονται με ποιοτικές εκπτώσεις στην επικοινωνία και θα πρέπει να υφίσταται τουλάχιστον ένα από αυτά.

Η τρίτη κατηγορία αφορά τα περιορισμένα ενδιαφέροντα, την προσκόλληση σε ρουτίνες, τις στερεότυπες κινήσεις και την ενασχόληση με τμήματα αντικειμένων. Ένα ή περισσότερα από τα παραπάνω συμπτώματα θα πρέπει να ισχύει.

Επιπλέον, χρειάζεται να υπάρχει καθυστέρηση ή ανώμαλη λειτουργία σε μία από τις ακόλουθες περιοχές, με έναρξη πριν από την ηλικία των τριών ετών: α) κοινωνική συναλλαγή, β) γλώσσα, γ) συμβολικό παιχνίδι.

Ορισμένες ενδείξεις αυτισμού είναι σύμφωνα με τον Lewis (2013), η στερεοτυπία, η παθολογική συμπεριφορά, η ομοιότητα, η τελεοτολογική συμπεριφορά, η περιορισμένη συμπεριφορά και ο αυτοτραυματισμός.

Θεωρητικές προσεγγίσεις

Αν και η αιτιολογία για τον αυτισμό δεν έχει προσδιοριστεί πλήρως, έρευνες αποδεικνύουν ότι υπάρχει μία σχέση με την εγκεφαλική λειτουργία, η οποία πιθανόν να επηρεάζεται από γενετικούς παράγοντες-γονίδια. Για να εκδηλωθεί ο αυτισμός, αυτά τα γονίδια θα πρέπει να «ενεργοποιηθούν» από κάποιον περιβαλλοντικό παράγοντα, ο οποίος όμως δεν είναι σαφής (Lennard-Brown, 2004). Οι θεωρίες που υπάρχουν γύρω από τον αυτισμό, κατηγοριοποιούνται, σύμφωνα με την Πολυχρονοπούλου (2012), σε ψυχοδυναμικές, συμπεριφορικές, βιολογικές και γνωστικές. Οι ψυχοδυναμικές θεωρίες συνδέουν τον αυτισμό με τον τρόπο που αλληλεπιδρά το παιδί με τους γονείς του, στην παιδική ηλικία. Οι συμπεριφοριστές, με τη σειρά τους, υποστηρίζουν ότι ο αυτισμός προέρχεται από την μάθηση που προκύπτει μέσα από το κοινωνικό περιβάλλον, με βασικούς εκπροσώπους, τους γονείς, τον πρώτο φορέα κοινωνικοποίησης του παιδιού. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν οι βιολογικές θεωρίες, οι οποίες αποδίδουν τον αυτισμό σε βιολογικά αίτια, τα οποία ωστόσο, δεν είναι εύκολα προσδιορίσιμα για κάθε περίπτωση. Ιδιαίτερα διαδεδομένη είναι και η θεωρία του νου (υπόθεση των Baron-Cohen, Frith και Leslie 1985) αναφέρεται στη νοητική διαδικασία, που μας επιτρέπει να βλέπουμε τον κόσμο με τα μάτια του συνομιλητή μας και να καταλαβαίνουμε πώς νιώθει και τι σκέπτεται ο άλλος. Ένα τυπικά αναπτυσσόμενο παιδί αποκτά αυτή την ικανότητα στα τέσσερα χρόνια του. Κατά τη Jordan (2001), τα παιδιά με αυτισμό, όχι μόνο δεν καταλαβαίνουν τι σκέφτονται και τι αισθάνονται οι άλλοι, αλλά δεν καταλαβαίνουν ότι οι άλλοι σκέφτονται και αισθάνονται. Η Παπαγεωργίου αναφέρει δύο ακόμη θεωρίες, αυτή της Κεντρικής Συνοχής, όπου εντοπίζεται δυσκολία στην κατανόηση του νοήματος συνολικά μιας κατάστασης και τη Θεωρία των Εκτελεστικών Λειτουργιών, κατά την οποία, το παιδί αντιμετωπίζει δυσκολία ως προς την επίτευξη μιας ενέργειας.

Πρόληψη

Ο αυτισμός θεωρητικά μπορεί να μην εκδηλωθεί αν το περιβάλλον και οι συνθήκες της γέννησης ενός παιδιού είναι διαμορφωμένες με συγκεκριμένο τρόπο. Ο Gordon (2013) υποστηρίζει ότι υπάρχουν ορισμένοι παράγοντες που φαίνεται να παίζουν καθοριστικό ρόλο στη γέννηση ενός παιδιού. Μεταξύ αυτών, αναφέρονται οι τοξίνες στο σπίτι, η ηλικία των γονέων (άντρες άνω των 40 και γυν. άνω των 35), οι επιπλοκές κατά τη γέννα, οι επικρατούσες συνθήκες κατά τη γέννα, οι τοξίνες στο γάλα της μητέρας. Επιπλέον, αναφέρει «Όταν θα έχετε επίγνωση το τι προκαλεί η τοξική υπερφόρτωση σε μία ολόκληρη γενιά παιδιών, θα κινητοποιηθείτε προκειμένου να πάρετε τον έλεγχο της έκθεσης της οικογένειάς σας σε τοξίνες.»

Παρέμβαση

Πολλές είναι οι προσεγγίσεις και παρεμβάσεις που αφορούν τον αυτισμό, προσδιοριζόμενες πάντα από τον τομέα στον οποίο εστιάζει κάθε ερευνητική ομάδα. Ορισμένες από αυτές είναι: Η προσέγγιση teach, οι συμπεριφορικές προσεγγίσεις, οι προσεγγίσεις ενσωμάτωσης, οι αλληλεπιδραστικές, οι ψυχοδυναμικές προσεγγίσεις

και η «θεραπεία» στην καθημερινότητα. Παράλληλα, με αυτές τις προσεγγίσεις, ο εκπαιδευτικός χρειάζεται να είναι ενημερωμένος για τις τεχνικές διδασκαλίας που αποδίδουν πιο αποτελεσματικά στα παιδιά με αυτισμό, όπως είναι η Αισθητηριακή παρέμβαση, Θεραπείες με την βοήθεια της τέχνης, Εκπαίδευση με PECS, MAKATON⁴, ABA, Εργοθεραπεία, Λογοθεραπεία, Μάθηση υποβοηθούμενη από τη χρήση υπολογιστών, Ψυχοθεραπευτικές παρεμβάσεις. Το TEACCH έχει αρχίσει να κερδίζει έδαφος τελευταία, καθώς η δομημένη διδασκαλία-στην οποία βασίζεται, βοηθά τα παιδιά με αυτισμό να έχουν έναν πιο οργανωμένο τρόπο σκέψης και να ενεργούν με μεγαλύτερη επιτυχία και ανεξαρτησία. Επιπλέον, η τέχνη, σε όλες τις εκφάνσεις της, διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην αντιμετώπιση του αυτισμού, μέσω της μουσικοθεραπείας, της δραματοθεραπείας και άλλων τεχνικών που ενεργοποιούν τις δυνατότητες των παιδιών. Καθοριστικής σημασίας προς την ίδια κατεύθυνση είναι και η συμβολή των τεχνολογικών μέσων, αφού είναι αποτελεσματικά-ειδικά σε παιδιά με αυτισμό-λόγω της ανταπόκρισής τους σε οπτικά ερεθίσματα. Τα προγράμματα PECS και MAKATON, είναι εξίσου δημοφιλή για παιδιά με αυτισμό καθώς η νοηματική και τα σύμβολα που περιλαμβάνουν αποτελούν ένα διαφορετικό-αλλά και αποδοτικό-τρόπο επικοινωνίας μαζί τους. Με την εφαρμογή κατάλληλης θεραπευτικής-εκπαιδευτικής-ψυχολογικής παρέμβασης υπάρχει δυνατότητα βελτίωσης της λειτουργικότητας του ατόμου με αυτισμό-και σε ορισμένες περιπτώσεις-πολύ σημαντική. Παιδιά που ανήκαν στο αυτιστικό φάσμα και στα οποία έγινε πρώιμη παρέμβαση έδειξαν καλή αναπτυξιακή πορεία. Σε συνδυασμό με τη συμβουλευτική των γονέων, τα αποτελέσματα μπορεί να είναι θεαματικά στην καθημερινότητα του παιδιού. Οι θεραπευτικές προσεγγίσεις επομένως, αποσκοπούν στην κατάκτηση της επικοινωνίας, την αντιμετώπιση μη αποδεκτών συμπεριφορών καθώς και την ανάπτυξη δεξιοτήτων αυτοεξυπηρέτησης και όχι στην αντιμετώπιση του αυτισμού ως πρόβλημα.

Βιβλιογραφία

- Γενά, Α. (2002). Αυτισμός και διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές. Αθήνα.
- Νότας, Σ., Νικολαΐδου, Μ. Αυτισμός-Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές, Ολιστική Διεπιστημονική Προσέγγιση. Εκδόσεις Βήτα.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2012). Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες. Αθήνα.
- Baron-Cohen, S., Leslie, A., Frith, U. (1985). Does the autistic child have a “theory of mind”? *Cognition* 21, 37-46.
- Gordon, J. (2013). What you can do to protect your children before and after birth. *Preventing Autism*. Wiley.
- Howlin, P. (1999). *Children with autism and Asperger syndrome. A guide for practitioners and carers*. London: Wiley.
- Lennard-Brown, S. (2004). Αυτισμός. Αθήνα: Σαββάλας.
- Lewis, J. (2013). *Autism: Disease, Disorder or choice? Withdrawal, loneliness, magic*.
- Wing, L. (2000). Το Αυτιστικό Φάσμα. Ένας οδηγός για τους γονείς και επαγγελματίες. μτφρ. Παντελής Πρώιος. Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων.